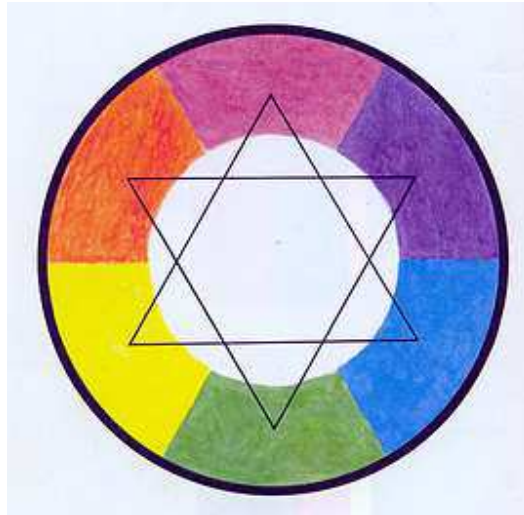


»Boje su djela svjetlosti, djela i patnja.«

Sabine Patzer

Uvod u Goetheovu teoriju boja

Objavljeno u časopisu: "die Drei 7/03"



*Gle, veselja,
leprša tu oko izvora
vilin konjic mijenama sklon
voden-leptir, čas taman, čas svjetla pun,
kao kameleon
čas boje crvene, čas plave, čas plave i zelene,
kako bih iz blizine
boje vidio njegove!
Tako malen ispred mene proleti
i na mirnu vrbu sleti.*

Kada je Goethe 1810. objavio 5000 stranica svoje opsežne teorije o bojama, na njoj je već radio 40 godina. Još duže, odnosno 60 godina, radio je još samo na drami "Faust". U teoriji boja vidio je Goethe svoj najveći doprinos kulturnoj i znanstvenoj dobrobiti čovječanstva. Pisci su, kazao je on, mogli biti mnogi ljudi, ali napisati jednu znanstveno utemeljenu, opširnu i sistematičnu teoriju o prirodi boja nije uspjelo nikom osim njemu.

Usprkos ovom visokom samovrednovanju, teorija boja je prije pak naišla na nisku ocjenu u svijetu znanosti. Ona je više priznavala Engleza Isaaka Newtona kao najvećeg znanstvenog autoriteta, a koji je živio 100 godina prije Goethea. Njegovi rezultati istraživanja materije i sile (»Principia Mathematica«, 1687.) kao i optike (»Optics«, 1704.) sadrže do danas važeće spoznajne formule prirodne znanosti. Newton se smatra pravim utemeljiteljem suvremene optike.

Goethe je imao visoke zahtjeve da fiziku prouči u novom svjetlu, i svo njegovo nastojanje svodilo se na to da opovrgne Newtona. Okrenuo se žestoko i ne bez polemičke oštine protiv starijeg znanstvenika, čije je izolirano i apstraktno mišljenje odbacio, jer je bilo previše orijentirano na mrtvu materiju i degradiralo je prirodu u puki objekt. Goethe je vidio stvari – kako mi to danas kažemo – u svojevršnom sveobuhvatnom aspektu; on je spoznao dublji međuodnos koji je postojao između stvari. On je htio razmotriti stvari u njihovoj cjelovitosti. Stoga je u svoja istraživanja o pojavnosti boja svjesno unio ljudsko gledište.

Znanost i umjetnost

Pogledom usmjerenim na sveukupnost, prema znanosti se on nije odnosio izdvojeno, već u međusobnom odnosu s umjetnošću. U znanosti i umjetnosti njemu se u istoj mjeri objavljuju istina i stvarnost, duh i forma, subjekt i objekt. Njegovo učenje o bojama nije trebalo utjecati samo na spoznaju fizike, već je i slikanje htio inspirirati svojim spoznajama.

Goethe se i sam cijeli život, kao slikar, intenzivno bavio bojama. Interesiralo ga je djelovanje svjetla i tame, snaga zračenja svjetlosnih efekata i koja određena raspoloženja mogu izazvati boje. Na njegovom putu po Italiji fascinirale su ga specifične boje južnih krajolika, koje nastaju sunčanim osvjetljavanjem. Njegov boravak u Italiji 1790. inspirirao ga je na sve više novih studija boja, a njegovi doživljaji za vrijeme ovog putovanja utrljali su put u njegovo učenje o bojama.

Kada je svojom teorijom uobličio i slikanje, u prirodnoj znanosti ostalo mu je uskraćeno stjecanje ugleda, jer se njegovim suvremenicima njegov cjeloviti pogled na stvari činio suviše stranim, a njegove teorije nisu izazvale nikakvo službeno priznanje znanstvene tradicije, jer se naposljetku ni sam Goethe nije pobrinuo da opravda svoju teoriju niti je eksplicitno dokazao svoj pogled na svijet.

I Rudolfa Steinera, koji je točno 100 godina nakon Goethea napisao interpretaciju njegovog učenja o bojama, odbacila je klasična prirodna znanost, jer je u svojim teoretskim spoznajama slijedio Goethea i razradio njegovu duhovnu cjelovitost.

Danas, kada se istraživanja i znanost sve više i više otvaraju prema interdisciplinarnim putovima i kada se počinje cjelovito razmišljati, mogla bi se spoznaja učenja o bojama promatrati u sasvim drugačijem svjetlu. Ni prema sadašnjem istraživačkom stajalištu ne bi se boje više mogle opisivati samo fizikom, već ukazati na signale štapića i čunjića mrežnice oka i daljnju obradu ovih signala u nervnim stanicama, dakle uzimajući u obzir čulnu percepciju oka. Krene li se od sveobuhvatnog pogleda, mogao bi se, s obzirom na Goetheovu teoriju boja, u budućnosti nanovo oživjeti dijalog između prirodnoznanstvene fizike i optike.

U nastavku se treba najprije dati kratki uvod u Goetheov svjetonazor, jer on predstavlja temelj za njegove prirodnoznanstvene studije. Tada postaju najvažniji pokusi – oni koje napravio u laboratorijskim uvjetima i oni na kojima Goethe gradi svoju teoriju boja na ljudskoj spoznaji, na njegovom promatranju prirode – predstavljeni svjetlom i bojama, koji su ga doveli do njegovih teorija. Iz obaju je nastala njegova teorija boja, koju je on zorno predočio u svom krugu boja.

Goethe je izradio svoju teoriju boja na ljudskom opažanju.

Da oko nije suncu nalik

Kako bismo mogli svjetlo gledati;

Da ne živi u nama sama božja snaga

Kako bi nas božansko moglo ushititi?

Tri riječi, koje Goethe koristi u svojoj uvodnoj pjesmi u njegovu teoriju boja (on je prepjevao riječi mistika Jakoba Böhmea) – oko, svjetlost, božansko – spadaju zajedno i međusobno su povezani. U oku svijet, čovjek i božansko postaju jedinstvo. Biće čovjeka (njegova nutrina, njegova duša) zrcale se u oku. Istovremeno se u njemu ogledava vidljivi svijet (vanjsko). U oku svijet susreće čovjeka.

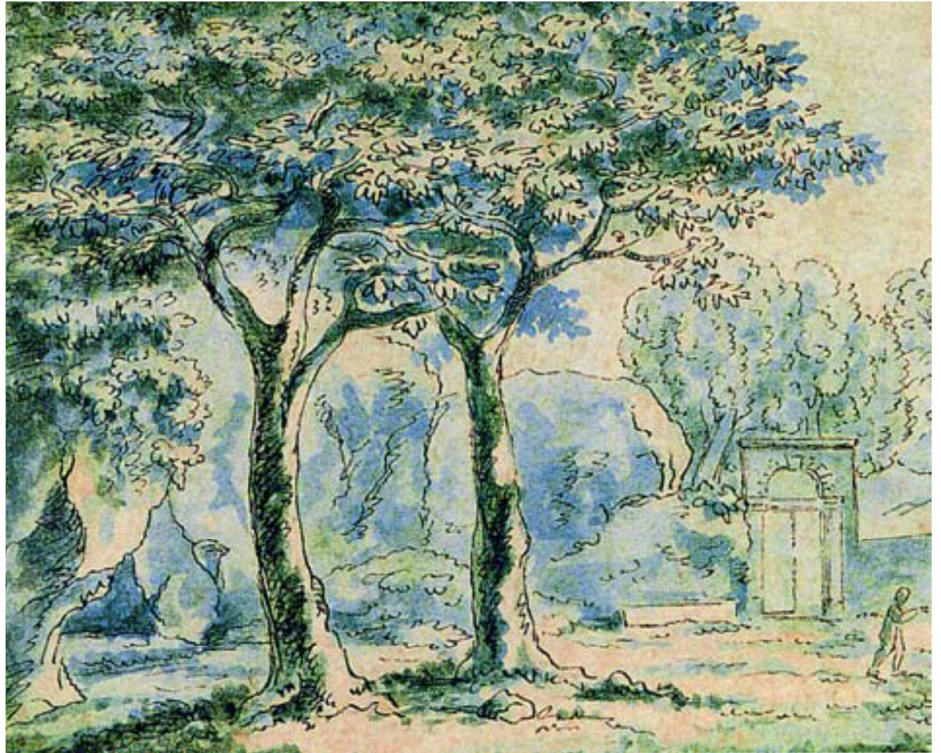
Iz jednog ovakvog gledišta proizlazi nerazdvojna povezanost produhovljenog i neproduhovljenog. Duh, duša i materija predstavljaju jedno jedinstvo.

Ovakvim nazorom dolazi Goethe u sukob sa slikom svijeta prirodne znanosti, kod koje duša nije predmet razmatranja. Materija je neproduhovljena. Kod prirodnoznanstvenih istraživanja od nazora se odvaja; pokusi se izoliraju iz njihovog cjelokupnog međuodnosa i tretiraju se pojedinačno. Ključna riječ glasi "objektivnost".

Goethe ne želi odvajati boje od povezanosti s njihovom pojavnošću. Oni ih proučava tamo gdje se nalaze: u prirodi (u vanjskoj stvarnosti). Osim toga, on slijedi pitanje na koji način oko (a s njime i nutarnja stvarnost) percipira boje. Ljudsko je gledište važan dio proučavanja: Goethe gradi cijelu svoju teoriju boja na ljudskom opažanju.

"Onoliko dugo koliko se služi svojim zdravim osjetilima, čovjek je sam po sebi najizdiferenciraniji i najtočniji fizički aparat koji postoji, i upravo je u tome nesreća novije fizike, što su se eksperimenti takoreći udaljili od ljudi i samo se u onome, što umjetni instrumenti pokazuju, hoće spoznati priroda i ovime se pokušava omeđiti i dokazati što on može uraditi", kaže on.

Za Goethea svjetlost nije samo objekt, već ona predstavlja jedno biće. On piše: "Boje su djela svjetlosti, djela i patnja." Boje su za njega izraz prirode, a ljudi kao dio prirode kroz opažanje ulaze s njima u zajedništvo.



Ljudi i priroda čine nedjeljivo jedinstvo.

Za njega je priroda dio jedne velike cjeline, u kojoj su pojedinačni prirodni događaji međusobno povezani. Ona nije nakupina objektivno mjerljivih pojava, već jedan misterij, koji se postupno objavljuje kroz pažljivo promatranje osjetila. Svijet predstavlja zajednicu subjekata, koji neprekidno stoje u dijalogu jedni s drugima i pozivaju na uzajamno poštovanje.

U osnovi prirode i cijelog kozmosa leži princip *dualnosti*. U dualnosti vidi Goethe prazakon, kojemu je podložno sve živo i neživo. Dualnost se pokazuje u rađanju i umiranju, u udisanju i izdisanju, u svjetlu i tami, u danu i noći, pa i boje grade polarne suprotnosti, koje teže spajanju. Kao primjer za to spomenimo ovdje žutu i plavu boju, čije spajanje predstavlja zeleno.

Sveukupna egzistencija izražava se u tome da su se i duh i materija iz jednog praiskonskog stanja jednote podijelili u suprotnosti. Ali rastvaranje *polariteta*, kako ih označava Goethe sadržava nešto najviše stvaralačko: oni iz sebe stvaraju nešto novo. To je motiv *Steigerung*¹, s kojim ćemo se još sresti kasnije kod kruga boja. Ali, istovremeno, pokušavaju ove *polarnosti* ponovno naći put do jedinstva: oni streme prema *harmoniji*.

Pokusi

Prema Newtonu boje su povezane sa svjetlošću. Tama znači za njega odsustvo svjetlosti. Svoju je teoriju razvio iz jednog jednostavnog, ali poznatog pokusa.

Kada se svjetlost lomi pomoću trostrane prizme, razdjeljuje se ona kao slika spektra koji sadrži sve boje duge. Lomom nastaju crvena, narančasta, žuta, zelena, plava, indigo i ljubičasta. Prema Newtonu je bijelo svjetlo heterogena mješavina mnogih različitih vrsta zraka. Kada se odvoje zrake iste vrste, rađaju se uvijek iste boje, ako se razbijaju uvijek pod istim kutom. Svaka boja je s obzirom na svoj položaj u cijelom spektru boja više ili manje snažno lomljiva; crvena se najmanje da lomiti.

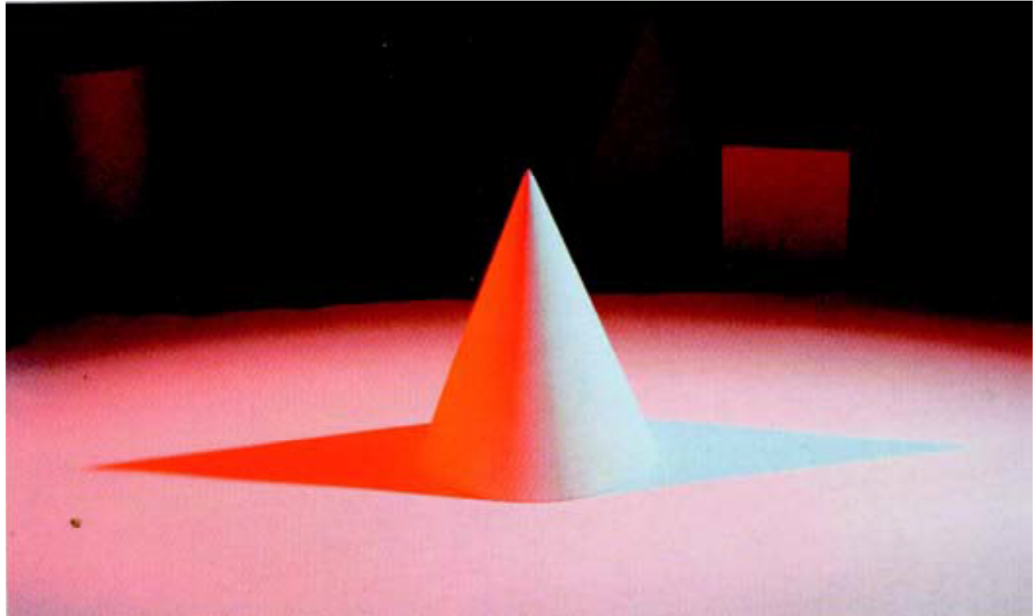
Newton je sebi predstavljao svjetlo kao najmanji dio razlomljene materije, kao tvarnu česticu. Opisao je svjetlost kao elektromagnetsku pojavu: određene elektromagnetske titrajne frekvence odgovaraju određenom doživljaju boje.

¹ Povećnje, rast, stupnjevanje

Kasnije se njegova teorija diferencirala u modernu valnu teoriju svjetlosti. Dugovalna svjetlost pojavljuje se kao crvena, kratkovalna svjetlost plava i srednjevalna svjetlost kao zelena. Boje su dakle sadržane u svjetlosti, ukoliko ih se može opisati kao elektromagnetske valove različite dužine.

Poslije Newtona svjetlost je materija i mjerljiva. Goethe svojim pokusima pokazuje kako postoje svjetlosne pojave koje su nematerijalne i nemjerljive: *obojane sjene*.

Ako se stožac osvijetli s lijeve i s desne strane bijelim svjetlom, na svakoj se strani javlja siva sjena. Ako se sada ispred izvora svjetlosti na lijevoj strani stavi zeleni filtar, stožac će izgledati zelen. Sve je uronjeno u zeleno pa i sjena. No sada umjesto toga se javlja umjesto sive purpuna. Purpur je komplementarna boja zelenoj.



Ako sad ljubičasto svjetlo padne s lijeve strane na stožac, naše oko uspijeva samo stvoriti komplementarnu žutu u sjeni. Cijan plava stvara komplementarnu crvenu boju.

Ove obojene sjene javljaju se samo povezane s nečim, a ne izolirano. Goethe ih je nazvao *naknadne sjene*: Kada je čovjek izvana izložen jednostranim, presvijetlim ili prejakim bojama, oko pokušava uspostaviti ravnotežu i harmoniju i stoga proizvodi komplementarnu boju.

Naknadna se sjena ne može mjeriti kao valna dužina, jer u prirodoznanstvenom smislu nije objektivna pojava, već optička varka. No, oko je percipira uvijek na isti način kao komplementarnu boju.

Kao i Newton i Goethe je provodio pokuse s trostranom prizmom, koju je stavio ispred bijelog zida. Također je pustio da kroz nju prolazi svjetlost, kako bi je prelomio. No Goethe je uočio drugo zapažanje.



Umjesto da se rastavi u boje duge, bijeli zid iza prizme ostao je i dalje bijeli zid. Samo na prijelazima rubova prizme i bijelog zida nastale su boje. U različitim eksperimentima imao je Goethe uvijek iznova isti doživljaj: u bijelom području ništa se ne događa, samo na prijelazima između svjetla i tame nastaju boje.

Kako bi verificirao ovo zapažanje, Goethe je napravio i drugi eksperiment. Napravio je bijeli trokut na tamnoj pozadini. Ako se udalji svjetlost, ostane samo tama. Ne vidi se nikakva slika. Ako se sada napravi crni

trokut na svijetloj pozadini i pusti jako svjetlo da sja na njega, također nema nikakve slike. Slika i boje stvaraju se sam u susretu svjetla i tame. Iz toga je Goethe zaključio: kad svjetlo nestane, nestanu i boje; ako nestane tama, boje isto nestanu.

Boje, prema njegovim zapažanjima, nisu, kako ih je Newton opisao, sadržane u svjetlosti, već nastaju tek kod međusobnog susreta svjetlosti i tame.

Osim toga je otkrio da je svjetlost sama za sebe nevidljiva i prvo treba materiju (tvar) kako bi se pojavila vidljivom kao boja. Svjetlost u svemiru nema boju. One nastaju tek kada svjetlost padne na nešto, kao na primjer na planet zemlju. Sunčevo svjetlo i svi izvori svjetlosti svijetle stoga što padaju na tvar. Goethe je stoga svjetlost povezoao sa tvari.

Nasuprot tome, tama je prostor, koji sadrži nevidljivo svjetlo. Tama treba svjetlost kako bi zasjala u bojama. Goethe je povezoao tamu s prostorom.

Tvar i prostor nedjeljivi su jedno od drugoga i predstavljaju istovremeno polaritetni par.

U jednom drugom pokusu Goethe je uzeo sanduk, koji je imao poklopac, s čašama. Same čaše nemaju boju i nejasne su ili mutne. Ako je poklopac zatvoren, čaše su izgledale plavo. Ako je poklopac otvoren i svjetlost pada unutra, čaše izgledaju žuto. Dakle, čaše u tami izgledaju plave, na svjetlosti nasuprot tome žute.

Sličan eksperiment napravio je on i s jednom čašom, na kojoj je bila naslikana zmija. Ispred svijetle pozadine, svjetlosti, zmija je izgledala žuto, a ispred tamne plavo.



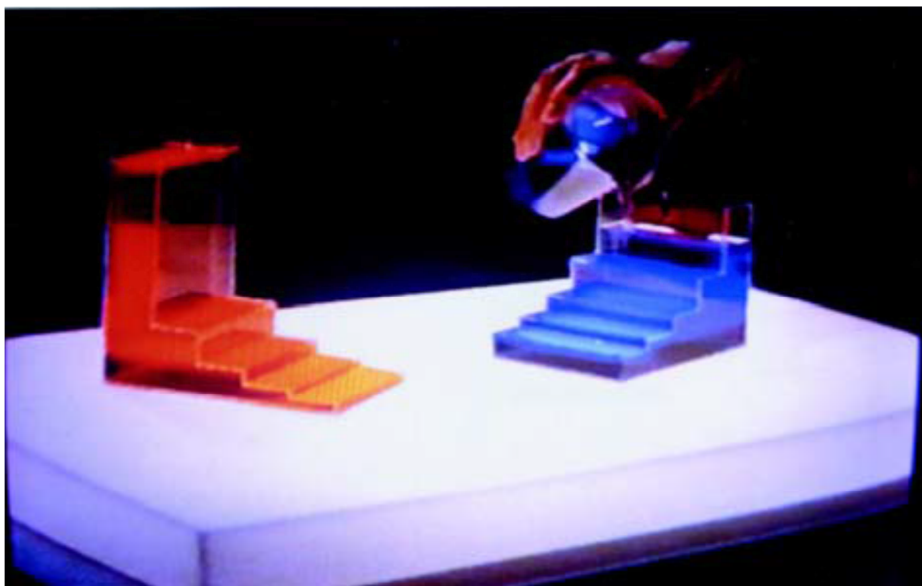
Suprotnost svjetla i tame interesirala je jednako i prirodnog znanstvenika i slikara. On je zapazio kako se doživljaj prostora mijenja, ovisno od toga kako su zastupljeni svjetlo i tama. Susret svjetla i tame i nastanak boja studirao je Goethe naročito detaljno na nebeskom svodu. Ako pogledamo u tamni nebeski prostor, vidimo nebo kao plavo, jer svjetlost sunca pada na sloj mutnosti, koja kao atmosfera leži ispred toga. Čestice mutnog sloja reflektiraju svjetlost. Svjetlost ispred tame pojavljuje se našem oku kao plavo. Što je mutni sloj rjeđi, to je plava tamnija. Dakle, plava boja nastaje u zajedničkoj igri između oka, tamnog nebeskog prostora i osvijetljene atmosfere. Plava je osvijetljena tama. Goethe kaže: plava boja se rađa iz tame pomoću svjetlosti.

Kada gledamo u sunce, ono izgleda bijelo, žuto ili crveno, ovisno koliko je gusta atmosfera. Žuta boja nastaje također iz zajedničke igre između oka, atmosfere i sunca. Žuta i crvena nastaju iz sunca koje je zatamnjeno atmosferom. Žuta i crvena je zatamnjeno svjetlo. Goethe kaže: žuta boja rađa se iz svjetlosti pomoću tame.

Svjetlost je polazna točka za žutu boju: žuta je zatamnjena svjetlost. Tama je polazna točka za plavu boju: plava je osvijetljena tama. Ovaj fenomen, da plava boja nastaje ispred tamnog nebeskog prostora, da žuta odnosno crvena boja nastaju ispred svjetlosti sunca, Goethe je nazvao Trübeffekt (efekt atmosfere).

Isto tako su crna svemira kao i bijela sunca jedna konstanta: samo atmosfera uzrokuje promjenu i boje.

U jednom drugom pokusu prolio je boju po stepenicama, kako bi boja od stepenice do stepenice postajala sve jača – na ovaj se način boje zgušnjavaju. Žuta se zgušnjava u crvenu, a plava se zgušnjava do purpurne ili ljubičaste. Ovaj fenomen Goethe je nazvao



Farbsteigerung (rast ili stupnjevanje boje).

Stupnjevanje boje se javlja kod raznih prirodnih pojava. Stupnjevanje žute boje se može neposredno pratiti kod zalazećeg sunca, koje je žuto-crveno. Nasuprot tome, stupnjevanje plave boje pratimo kod izlaska sunca nasuprot tami neba, koje se boji u plavo-ljubičastu.

Mijena sunca od saslepljujuće bjeline podneva do tamnocrvene prema večeri, pokazuje stupnjevanje žuto boje do crvene. Atmosfera pruža otpor svjetlosti sunca; kod zalaska se događa postupno zatamnjenje svjetlosti sunca: od svijetlo žute to tamne, od tamno crvene do crne. Što se više atmosfere javlja, to je svjetlo zatamnjenije.

Promjena neba od tamnoljubičaste do svijetloplave također je stupnjevanje boje. Svjetlost izlaska sunca osvjetljava tamnu, gotovo crnu ljubičastu do svijetle cijan plave. Tama koja se nalazi iza je konstantna; plave i ljubičaste boje nastaju osvjetljavanjem atmosfere.



Polazna točka stupnjevanja boje je na jednoj strani žuta, koja se zgušnjava do crvene i crvenoplave, a s druge strane cijan plava, koja se zgušnjava do purpurne ili ljubičaste. Obje boje čine najnižu ili najdonju točku stupnjevanja.

Promatranje takozvanog stupnjevanja boje na dnevnom i noćnom nebu i otkriće obojenih sjena vodile su Goethea do teorije, da se boje ne smiju odvojiti od čulne percepcije oka.

Krug boja: polaritet i stupnjevanje (Steigerung)

"Harmonični parovi boja izraz su razgovora koji se vodi između nas ljudi koji vidimo i obojenog svijeta."

Na temelju svog promatranja prirode i svojih studija čulne percepcije podijelio je on boje prema simboličkim i psihološkim kvalitetama i stavio ih zajedno prema određenim zakonitostima. Svoje teorije o polarnosti, stupnjevanju boje i komplementarnim bojama sažeo je on zorno u svom krugu boja.

Prvi je zakon *polarnost*. Ona se objavljuje u svakoj pojedinoj boji. Svaka boja sadrži istovremeno svijetlu i tamnu stranu, dobri i loši element.

Crvena je intenzivna boja, koja može jako nadražiti osjećaje i izazvati strast. Ona simbolizira jednako tako i ljubav i mržnju. Isto tako i druge boje sadrže dva suprotna aspekta. Žuta je povezana s dušom, a plava s tijelom čovjeka.

Šest boja, koje su često podijeljene u dva stupnjevana niza, poredana su prema aspektu *svjetlo i tama*. Obilježje lijeve strane kruga je žuta paleta spektra boja – tople i aktivne boje, a obilježje desne je plavi spektar – hladne i pasivne boje.

Zelena boja čini temelj kruga. Zelena je boja koja pripada zemlji. Biljke su zelene, svo cvijeće ima zelenu stabljiku. Svuda u prirodi nalazimo zelenu. To je prevladavajuća boja mnogih predjela.

U krugu boja zelena boja stoji dolje u sredini. Ona nastaje iz mješavine podjednake količine žute i zelene. Zelena je stapanje polariteta, gdje je razdvojenost nadvladana i nastala je sjedinjenost za novo. Stoga zelena označava duhovni princip harmonije: usklađenost tijela i duše. Zelena postiže također izjednačenje između hladnih i toplih boja, kako se javljaju u plavim i žutocrvenim tonovima. Donji dio kruga boja sa svojom zelenom bojom označava ravnotežu.

Na lijevoj strani kruga žuta se uzdiže do crvene. Početak na donjem rubu kruga čini žuta, koja je najbliža svjetlosti. Žuta se boja dalje uzdiže i mijenja u narančastu (Goethe je naziva crvenožuta), koja tamo slijedi, a potom u crvenu. Za Goethea je žuto jedna čista boja, koja sa sobom donosi prirodu svijetloga. Ona posjeduje vedru i blagu osobinu.

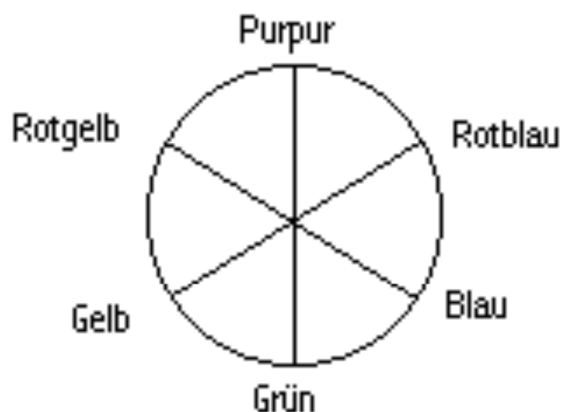
Crvenožuta predstavlja energetske boju, koja zrači moć i krasotu. Ona je boja brojnih svjetskih vladara. Ona oku daje osjećaj topline, poput zalazećeg sunca. Prema njegovom mišljenju, odgovara dobro i energičnim, zdravim i prostim ljudima.

Na desnoj strani kruga uzdiže se cijan plava do ljubičaste (Goethe ju je nazvao crvenoplava). Kazao je da je plava tamna boja, koja nam posreduje osjećaj hladnoće. Pošto se izvodi iz crne, podsjeća nas na sjenu. Stoga se plava boja često veže za raspoloženje melankolije. Uz to, plava izražava i mir. Ona je boja intelekta, mira i kontemplacije. Plava predstavlja vodu i simbolizira nebo, beskonačnost i prazninu.

Plavo se uzdiže vrlo nježno u crveno, što je za Goethe iznimno djelotvorno, pošto plava pripada pasivnoj strani, pa u povezanosti s crvenom izgleda kao da se strast spaja s mirom.

Boje su u liniji kruga podijeljene po principu stupnjevanja boje. Kod daljnjeg stupnjevanja boja u krugu boja jača dojam nemira kojeg boje zrače. Osim toga, jedna boje izgleda to nemirnija što više postaje tamnija. Zelena na donjem dijelu kruga je boja koja najviše zrači mir. Žuta i plava su također boje mira. Nasuprot tome stoje narančasta (crvenožuta) i crvenoplava, koje još prije postaju nemirne. Ljubičasta (Goethe govori o plavocrvenoj) u gornjem dijelu kruga najnemirnija je.

Na zenitu kruga stoji magenta (koju Goethe naziva purpur). Ona je vrhunac, *kulminacija* unutar kruga boja i posljedica je prothodnog *Steigerung* (stupnjevanja ili rasta boja).



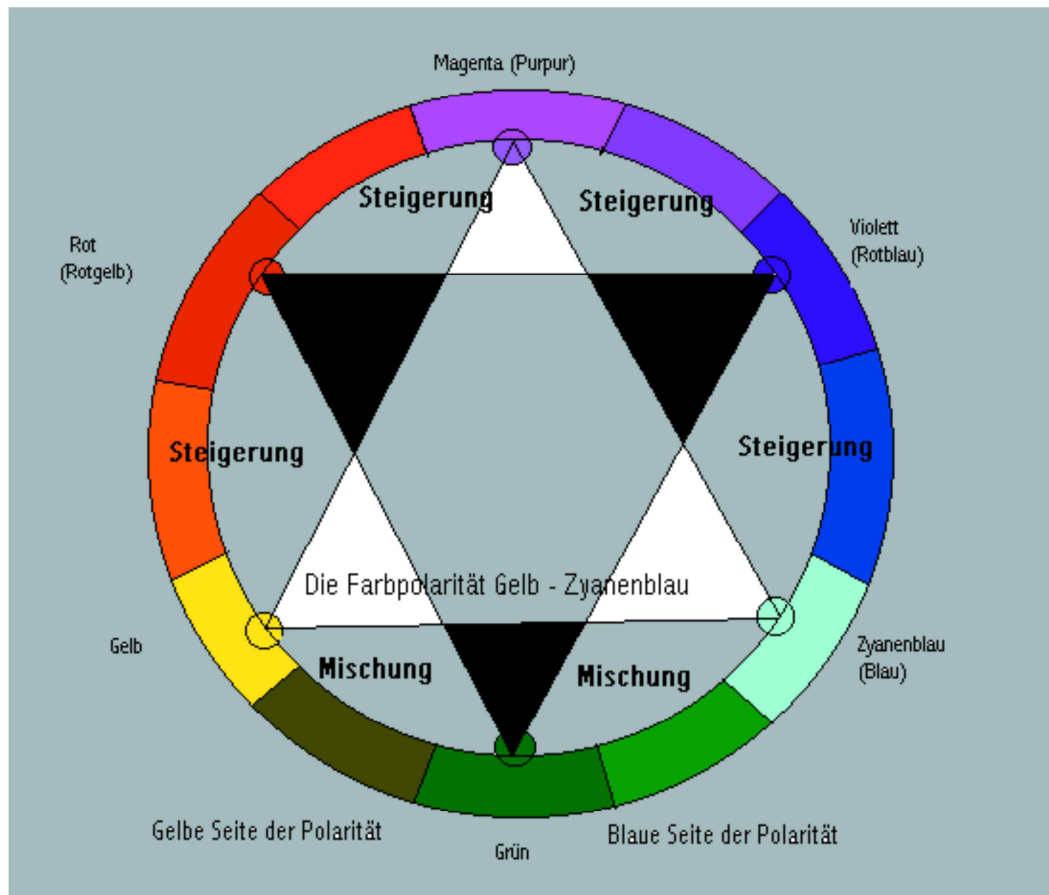
Stoga je ona najviši duhovni princip unutar pojava boja. Ona predstavlja završetak jednog dugog procesa oplemenjivanja. Ova boja zrači nešto plemenito. Nije bez razloga purpur boja duhovnog vladara. U njoj se izražavaju jednako tako i zbilja i dostojanstvo kao i blagost i milost, koji naglašavaju značaj duhovnih dostojanstvenika.

Zeleno – temelj jednostavnoga – nalazi se nasuprot magenti – principu visoko oplemenjenog. U tome što na zemlju navezani temelj stoji nasuprot visoko produhovljenom vrhu pokazuje opet zakon polariteta. Sve komplementarne boje stoje u krugu boja jedna nasuprot drugoj. Nasuprotne boje mogu se linijama međusobno povezati.

Boje koje stoje jedna nasuprot druge uvjetuju jedna drugu. Kod pokusa sa osvjetljenim stošcem vidjeli smo kako se komplementarna boja javlja uvijek kao sjena kod određenog osvjetljenja. Goethe stoga kaže da žuta izaziva pojavu crvenoplave, plava izaziva pojavu crvenožute i purpur izaziva pojavu zelene.

Pošto komplementarne boje uvjetuju jedna drugu, kako Goethe kaže "izazivaju pojavu one druge", u njima je isto tako sadržana suprotnost kao i cjelina; one predstavljaju harmoniju. Stoga Goethe govori i o harmoničnom krugu boja. Harmonija nastaje tako što se u svim bojama kruga boja pokušava vanjska slika oka dovesti u sklad s nutrinom duše.

Forma kruga simbol je sveukupnosti: on je kao zaštita, vanjska ograda, poput nekog magičnog kruga, pa sve ovisi o tome što se unutar kruga nalazi. Kao što smo već vidjeli, može se povući linija do komplementarne boje koja leži nasuprot. Na taj način se krug dijeli u šest dijelova. Geto uspostavlja još jednu vezu između boja. On povlači linije između polaritetnih boja žute i cijan plave i povezuje tada ovu liniju s purpurom kao *točkom kulminacije*. Tako nastaje trokut. Isto čini sa crvenožutom i crvenoplavom, koje povezuje sa zelenom, te na taj način iz ovih triju boja nastaje druga piramida. Trokut žuto-plavo-purpur okrenut je s vrhom prema gore; trokut crvenožuto-crvenoplavo-zeleno okrenut je vrhom na dolje. Ova dva trokuta koja se preklapaju također su simbol za cjelinu, sveukupnost. Trokut sa vrhom usmjerenim prema gore važi kao duhovni princip za mušku energiju ili za aktivnu stranu, trokut s vrhom usmjerenim na dolje važi kao ženska energija ili pasivna strana. U simbolu dvaju preklapajućih trokuta izražava se cjelovitost života, koji je okružen krugom kao štitom.



Ovim jednostavnim crtežom predstavio je Goethe, na izražajan način, duhovni princip svih boja kruga boja.

Pojedini dijelovi njegovog učenja o bojama uistinu su zabavni za čitanje, na primjer, kada nacijama pripisuje boje, primjerice živahnim Francuzima stupnjevane boje, a mirnim Nijemcima i Englezima tamnije boje. Talijani, koji naginju prema dostojanstvu, i Španjolci voljeli su crvenu. Također postoji razlika kod odabira boja kod mladih i starih ljudi. Mlade su žene davale prednosti rozoj i boji morske zelene, stariji ljudi ljubičastoj i tamno zelenoj. Osim toga, smatrao je da su obrazovani ljudi u načelu imali odbojnost prema bojama. Žene su hodale u bijelom, a muškarci u crnom. To je tijesno povezano sa nesigurnošću u ukusu. U umjetnosti, naprotiv, ljudi su u svako doba instinktivno težili prema boji, kazao je Goethe.

Pod brojem 846 piše: "Još se da primjetiti da ženske osobe uza sve boje dolaze u opasnost... uzvisivati svoju boju lica šminkom."

Pregled različitih djelova teorije boja

*"Poznaš li zemlju gdje limuni cvatu,
u zelenom se lišću zlatne naranče žare,
blagi vjetar s plavog neba piri,
a mirna mirta i visoki lovor stoje,
ma poznaš li je?
Tamo! Tamo!
S tobom, o moj Gospodaru, hoću poč'!"*

Goethe je svoju teoriju raščlanio u različita poglavlja. Prvo nosi naslov *Fiziološke boje*. U ovom dijelu istražuje on aktivno sudjelovanje gledatelja u činu gledanja, odnosno kako svjetlo i tama prodiru u oko i kako oko na to odgovara. Uz to se istražuje i to kako oko reagira na sive površine i slike i kako nastaju boje u oku.

Drugi se odjeljak naziva *Fizičke boje*, a ovdje on istražuje boje prozirnog svijeta, na primjer pomoću prizme. On temeljito proučava kako nastaju i nestaju faktori svjetlosti, tame i atmosfere. Na ovom je polju Goethe najviše radio i na njemu napravio najviše otkrića. Ovdje je došao do otkrića da nebo i svjetlo nemaju boje, već da preuzimaju različite boje ovisno o stanju, odnosno ovisno o tome koji faktori svjetla i tame u gustoći atmosfere postaju aktivni. On je prepoznao žutocrvenu i plavoljubičastu kao dvije nasuprotne temeljne boje svemira.

Treći odjeljak bavi se *Kemijskim bojama*. Pri tome Goethe misli na boje koje su jasno povezane s objektom. Onako kako je auto crveno, vrata plava i list zelen. Ovdje je razjasnio takozvana zadržana stanja boja koja su povezana s materijalnim tvarima. U okviru toga istražuje on boje kod biljaka, glista, insekata, žaba, ptica, sisavaca i ljudi. Osim toga, on se ovdje bavio fizičkim i kemijskim djelovanjem kod obojenog osvjjetljenja.

Naročito interesantan je šesti odjeljak učenja o bojama: *O osjetilno-moralnom djelovanju boja*. Ovo poglavlje, u kojem razvija didaktičko učenje o bojama, opisuje djelovanje boja na raspoloženje. Goetheove spoznaje na ovom području ušle su u opće kulturno blago čovječanstva i sadrže jednostavnu i praktičnu mudrost. Zakonitosti djelovanja boja na tijelo i dušu Goethe je iskoristio na primjer kod uređenja svoje kuće u Weimaru. Tako je boje zidova pojedinih soba brižljivo birao sukladno svojim spoznajama. Žuta blagovaonica zrači toplinu i radost, zeleno-plava radna soba daje mir i poticaj za razmišljanje. Ovaj dio teorije je možda najpopularniji. Gotovo svatko poznaje koja se raspoloženja dodjeljuju kojoj boji, ali malo ljudi zna da ovo povezivanje polazi od Goethea.

Kod *Doprinosa kromatici (Optici)* predstavlja svoje optičke pokuse. Veliki dio tu zauzima razračunavanje s Newtonovom optikom.

Također ne manjka detaljnosti kod predstavljanja *Povijesnih učenja o bojama*. Od početaka u pradoba preko Grka i Rimljana, koji su već postavili obuhvatne teorije, pa sve do svojih suvremenika, opisao je Goethe teorije boja umjetnika, filozofa i znanstvenika. Ovdje ćemo spomenuti jedan originalni

primjer: Jedan fizičar iz 18.st. imenom Johann Leonhard Hoffmann usporedio je svjetlosne i fenomene boja s tonovima i glazbenim instrumentima i pokušao otkriti paralele između njih.

Udvostruči li se zvijezde sjaj Svemir će zauvijek biti taman znaj.	Verdoppelte sich der Sterne Schein, Das All wird ewig finster sein.
"A što se to stavlja između njih dvoje?" Svijet tvoga tijela i oko tvoje.	»Und was sich zwischen beide stellt?« Dein Auge, so wie die Körperwelt.
U mraku ujedno i raspuklo, Od svjetla se oslobađa tvoje oko.	An der Finsternis zusammengeschrunden, Wird dein Auge vom Licht entbunden.
Crno i bijelo, pregled svega mrtva, Izmiješana odvratna siva.	Schwarz und Weiß, eine Totenschau, Vermischt ein niederträchtig Grau.
Hoće li se svjetlo u neko tijelo umiješati, Birat će ono što sasvim prozirno je.	Will Licht einem Körper sich vermählen, Es wird den ganz durchsichtigen wählen.
No ti i dalje budi, ljubavi puna, s osvijetljenom gustoćom povezana.	Du aber halt dich mit Liebe An das Durchscheinende, das Trübe.
Jer kad najgušće pred suncem stoji, Tad veličanstveni zanos purpura se roji.	Denn steht das Trübste vor der Sonne, Da siehst die herrlichste Purpur-Wonne.
A kad se svjetlo najgušćem otima Tad se crvena žarom prožima.	Und will das Licht sich dem Trübsten entwinden, So wird es glühend Rot entzünden.
Kako se gusto olakšava i rijedi, Crvena do najsvjetlije žute blijedi.	Und wie das Trübe verdunstet und weicht, Das Rote zum hellsten Gelb erbleicht.
A kad je ete konačno jasan i čist, Svjetlo je bijelo kao na početku.	Ist endlich der Äther rein und klar, Ist das Licht weiß, wie es anfangs war.
Stoji li pred tamom mliječna siva, Kuju sunce obasjava, tad nastaje plava.	Steht vor dem Finstern milchig Grau, Die Sonne bescheints, da wird es Blau.
Na planinama, tamo na najčišćoj visini, Tamno crvenkastoplava je u nebeskoj blizini.	Auf Bergen, in der reinsten Höhe, Tief Rötlichblau ist Himmelsnähe.
Zadivljuje te kraljevske raskoši moć, a već nastupa baršunasto crna noć.	Du staunst über die Königspracht, Und gleich ist sammetschwarz die Nacht.
I tako ostaje u miru vječnome Svjetlo odvojeno od tame.	Und so bleibt auch, in ewigem Frieden, Die Finsternis vom Licht geschieden.
Da se mogu jedno s drugim boriti Uistinu eto prave ludosti.	Daß sie miteinander streiten können, Das ist eine bare Torheit zu nennen.

<p>Bore se sa svijetom materije Što zauvijek razdvojena ostaje.</p>	<p>Sie streiten mit der Körperwelt, Die sie ewig auseinanderhält.</p>
<p><i>Literatur:</i> Johann Wolfgang von Goethe: <i>Učenje o bojama</i>, S uvodom i komentarima Rudolfa Steinera. Izdavač Gerhard Ottund Heinrich O. Proskauer, Stuttgart 1979, 7. Izdanje 2003. Henrik Boetius, Marie Louise Lauridsen, Marie Louise Lefevre: <i>Svjetlo, tama i boje</i>, Predgovor njemačkom izdanju Konrad Scheurmann. Knjiga i Video, Kopenhagen (Danska) 1999 (ISBN 87-7917-008-0; narudžba na: www.multivers.com). Susanne Fincher: <i>Stavaranje Mandala</i>, Boston, London 1991. David Fontana: <i>Simboli</i>, Gü-tersloh/ München 1994. Werner Heisenberg: <i>Goetheova i Newtonova teorija boja u svjetlu moderne fizika</i>. Predavanje i prvi tisak 1941, u: Wandlungen in den Grundlagen der Naturwissen-schaft, Stuttgart 1959 Maurice Martin: <i>Kontroverze oko teorije boja</i>, München 1979. Adolf Muschg: <i>Goethe kao emigrant. U potrazi za zelenim koda starog pjesnika</i>, Frankfurt/Main 1986. Theda Rehbock: <i>Goethe i spašavanje fenomena</i>, Hockgraben 1995. Rudolf Steiner: <i>Biće boja</i>, Predavanja 1921., 1924., Dornach 1991; <i>Spoznaja boje</i>. Dodaci ciklusu "Biće boja", Dornach 1990 Peter Schmidt: <i>Goetheova simbolika boja</i>, Berlin 1965. Albrecht Schöne: <i>Goetheova teologija boja</i>, München 1987.</p>	<p><i>Literatura:</i> Johann Wolfgang von Goethe: <i>Farbenlehre</i>. Mit Einleitungen und Kommentaren von Rudolf Steiner. Hrsg. von Gerhard Ottund Heinrich O. Proskauer, Stuttgart 1979, 7. Auflage 2003. Henrik Boetius, Marie Louise Lauridsen, Marie Louise Lefevre: <i>Das Licht, das Dunkel und die Farben</i>. Vorwort der deutschen Ausgabe von Konrad Scheurmann. Buch und Video, Kopenhagen (Dänemark) 1999 (ISBN 87-7917-008-0; zu bestellen unter www.multivers.com). Susanne Fincher: <i>Creating Mandalas</i>, Boston, London 1991. David Fontana: <i>Symbole</i>, Gü-tersloh/ München 1994. Werner Heisenberg: <i>Die Goethesche Und die Newtonsche Farbenlehre i m Licht der modernen Physik</i>. Vortrag und Erstdruck 1941, in: Wandlungen in den Grundlagen der Naturwissen-schaft, Stuttgart 1959 Maurice Martin: <i>Die Kontroverse um die Farbenlehre</i>, München 1979. Adolf Muschg: <i>Goethe als Emigrant. Auf der Suche nach dem Grünen bei dem alten Dichter</i>, Frankfurt/Main 1986. Theda Rehbock: <i>Goethe und die Rettung der Phänomene</i>, Hockgraben 1995 Rudolf Steiner: <i>Das Wesen der Farben</i>. Vor träge 1921, 1924, Dornach 4 1991; <i>Farberkenntnis</i>. Ergänzungen zu dem Band »Das Wesen der Farben«, Dornach 1990 Peter Schmidt: <i>Goethes Farben-symbolik</i>, Berlin 1965. Albrecht Schöne: <i>Goethes Farbentheologie</i>, München 1987.</p>
<p><i>O slikama:</i> <i>Slike su uz ljubazno dopuštenja preuzete iz knjige, odnosno videa "Svjetlo, tama i boje" Henrika Boetiusa i dr.</i></p>	<p><i>Bildnachweis:</i> Die Bilder sind mit freundlicher Genehmigung dem Buch bzw. Video »Das Licht, das Dunkel und die Farben« von Henrik Boetius u.a. entnommen.</p>
<p><i>Bilješka o autoru:</i> SABINE ROSENBERG-PATZER radi na Goethe-Institutu u Prienu na Chiemseeu gdje predaje njemački kao strani jezik. U okviru Goetheove godine 1999. u prigodi 250.</p>	<p>Autorennotiz: SABINE ROSENBERG-PATZER arbeitet am Goethe-Institut in Prien am Chiemsee und unterrichtet Deutsch als Fremdsprache. Im Rahmen des Goethe Jahres 1999 zu seinem 250-jährigen Geburtstag wurde</p>

godišnjice njegova rođenja pripremljeno je ovo predavanje, koje je ovdje napisano za objavljivanje.

Poticaj za to dali su slikarica Margreth Bieroth, s kojom je autorica priredila predavanje o teoriji boja u klinici St. Irmingard u Prienu na Chiemseeu, i profesor Wenzel iz Gießena, koji je u okviru Goetheove godine 1999. održao predavanje na gore spomenutu temu u gimnaziji Ludwig Thoma u Prienu na Chiemseeu.

Puno toga, što se spominje u ovom članku, potječe iz knjige i filma ("Svjetlost, tama i boje", vidi Literatura) koji su nastali 1999.g. na međunarodnom Simpoziju o Goetheovoj teoriji boja, u suradnji s Goethe Institutom u Weimaru. Autorski tim mi je ljubaznostavio na rasplaganje fotografije za javno objavljivanje (www.multivers.com) – Adresa: Ahornweg 7, 83253 Rimsting

dieser Vortrag erarbeitet, der hier als Artikel zur Veröffentlichung niedergeschrieben ist.

Anregungen dazu gab die Malerin Margreth Bieroth, mit der die Autorin einen Vortrag über die Farbenlehre in der Klinik St. Irmingard in Prien am Chiemsee gestaltete und von Professor Wenzel aus Gießen, der im Rahmen des GoetheJahrs 1999 einen Vortrag zu oben genannten Thema am Ludwig-Thoma-Gymnasium in Prien am Chiemsee hielt.

Vieles, was in diesem Artikel gesagt wird, stammt aus dem Buch und dem Film («Das Licht, das Dunkel und die Farben«, siehe Literatur), das 1999 auf dem internationalen Symposium über Goethes Farbenlehre im Zusammenarbeit mit dem Goethe-Institut in Weimar entstand. Das Autorenteam stellt mir dankenswerterweise auch die Photos für die Veröffentlichung zur Verfügung (www.multivers.com). – Adresse: Ahornweg 7, 83253 Rimsting